πολιτισμός

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (170)

In memoriam: Γιώργος Σπινάκης (1935-2021)

Πριν από σαράντα μέρες έφυγε απ' τη ζωή ένας εξαιρετικός άνθρωπος, ο Γιώργης Σπινάκης. Στην εξόδιο ακολουθία κατάφερα να πω δυο λόγια, τα οποία κι είχα μεταφέρει τότε στα «Ρεθεμνιώτικα Νέα». Σήμερα θα προσπαθήσω να προσθέσω μερικά ακόμα στοιχεία, ουσιώδη -θεωρώ- κι αυτά για τη διαμόρφωση του μεταστάντος, όπως τον γνώρισα πριν από 38 χρόνια, το 1983, που πρωτοκάθισα στο καφενείο του στη Λαγκά Μυλοποτάμου (εικόνα). Εννοείται ότι το σύνολο των χωριανών που παρίσταντο εκείνη τη μέρα είχε προθυμοποιηθεί να μας κεράσει, δυο μακρυμάλληδες, εμένα και τη μελλοντική σύζυγό μου, που είχαμε καταφτάσει με μοτοσυκλέτα στο χωριό τους. Δυο ξένων, που ρωτούσαν και κρατούσαν σημειώσεις για τα πάντα: από τις σπηλιές και τα τοπικά δημοτικά τραγούδια (Το τραγούδι του Λαγκιανού καπετάν Αντώνη), μέχρι το αν πουλιέται κανένα πετρόχτιστο υποστατικό στο χωριό τους.

Ο Γιώργης Σπινάκης, παρότι καφετζής ο ίδιος, είχε απαντήσει στην πρόταση του κεράσματος των παρισταμένων, άγνωστων όλων σ' εμάς, ότι ο ίδιος προηγείται. Έτσι εισπράξαμε το πρώτο από μια ατελείωτη σειρά κεράσματα, αλλά και την παρατήρηση ότι το «εις υγείαν» λέγεται σηκώνοντας το ποτήρι νερού κι όχι το φλιτζανάκι του καφέ! Κι όταν τολμήσαμε να ρωτήσουμε το γιατί, μας εξήγησε ότι παλιά ο καφές προσφερόταν μόνο στις κηδείες κι ότι το χρώμα του θύμιζε το πένθος, σ' αντίθεση με το άχρωμο και διαυγές νερό, που αυτό ταιριάζει με τη ζωή και αποτελεί την πηγή της. Η έκπληξή μας ήταν μεγαλύτερη όταν κατέφτασε ο κατ' ευφημισμόν και κατ' όνομα «Καπετάνιος» της Λαγκάς, ο Αντώνης Μαθιουδάκης (εικόνα) και παρήγγειλε έναν «γ-καϊφέ σικιρλί καϊμακλί»! Η γυναίκα μου, ούσα Σαμιώτισσα, και δυσκολευόμενη αφάνταστα με τα βαριά κρητικά που ακούγονταν ακόμη τότε στα χωριά μας, διαπίστωσε ότι όφειλε να μάθει και κάμποσα τούρκικα, αν ήθελε να ζήσει από κοντά την ενδιαφέρουσα ζωή τους.

Αυτή υπήρξε η πρώτη σκηνή γνωριμίας μας με το χωριό αυτό, στο οποίο στη συνέχεια καλεστήκαμε σ' όλα σχεδόν τα σπίτια του, σε διάφορες περιστάσεις. Τα Σαββατοκύριακα περνούσαμε πάντα κάποια στιγμή απ' αυτό, αργότερα και με τα παιδιά μας, τα οποία απαιτούσαν παρέα με άλλα παιδιά. Είχαμε αγοράσει τελικά σπίτι στον γειτονικό, ερημωμένο από τον πληθυσμό του, Καλλέργο κι αυτά απαιτούσαν παρέα με άλλα παιδιά, που μόνο στη Λαγκά, που ήταν σχετικά «ζωντανό» χωριό (φωτογραφία στα κάλαντα) μπορούσαν να τα βρουν. Να σημειώσουμε ότι σ' αυτό δεν πουλιόταν κανένα σπίτι, όταν η προσφορά στα περισσότερα από τα κρητικά χωριά ήταν παραπάνω από μεγάλη. Η Λαγκά ήταν αυτή που μας έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουμε τον κόσμο της κρητικής υπαίθρου, ιδιαίτερα σ' εμένα που ήμουν βέρος αστός, αλλά και στη γυναίκα μου που προερχόταν από χωριό μεν, αλλά της Σάμου, με άλλη οπωσδήποτε νοοτροπία των εκεί κατοίκων.

Γνωριστήκαμε με τον Σπινογιώργη καλά, αφού μάλιστα έφαγα μαζί του στη συνέχεια πολύ ψωμί, κατά κυριολεξία, στα διαλείμματα των οικοδομικών μας εργασιών. Ψωμί και μάλιστα ζυμωτό αλλά και πολλών εκδοχών, από το προσφάι που τύλιγαν στα μαντίλια με τις καστανιές του φαγητού οι σύζυγοι των τεσσάρων Λαγκιανών οικοδόμων, με τους οποίους χτίζαμε τους πετρότοιχούς μας. Ο Γιώργης ήταν γέννημα-θρέμμα του χωριού. Παρότι στην πρώιμη οθωμανική κατοχή αυτό ήταν από τα μεγαλύτερα της επαρχίας Μυλοποτάμου, στη συνέχεια ακολούθησε πτωτική πληθυσμιακή πορεία, μέχρι που την εποχή που το γνωρίσαμε είχε λιγότερους από πενήντα κατοίκους (στη φωτογραφία στην περιφορά του Επιταφίου). Αυτό στην πραγματικότητα, γιατί στα χαρτιά εμφάνιζε υπερδιπλάσιους, αφού οι απόδημοι φρόντιζαν να κατεβαίνουν στις απογραφές, ώστε να το εμφανίζουν μεγάλο και τρανό. Κανένας τους δεν ήταν πλούσιος, ώστε να κατεβαίνει κάθε τόσο, όχι μόνο για τις ανά δεκαετία απογραφές αλλά και για τις ανά τετραετία εκλογές και ευρωεκλογές. Και όλοι τους κατέβαιναν σύσσωμοι κάθε Αύγουστο, διεκδικώντας με αξιώσεις τον τίτλο των «σταφυλάδων», που θα μπορούσε άνετα να μετατραπεί και σε «συκαλάδες» αλλά και σε «απιδάδες». Αύγουστε καλέ μου μήνα...

Οι Λαγκιανοί αυτοί είχαν μεταναστεύσει από το χωριό τους περισσότερο στην Αθήνα και στα προάστιά της, σε αναζήτηση εργασίας και πόρων, που το χωριό δεν μπορούσε να τους προσφέρει. Ελάχιστες οικογένειες δεν είχαν κατά πλειοψηφία φύγει. Την εποχή βέβαια που τους γνωρίσαμε η κατάσταση είχε αρχίσει να αλλάζει. Μόλις που είχε κλείσει το σχολείο (στη φωτογραφία αναπαράσταση λειτουργίας του με «δασκάλα» τη γυναίκα μου), όταν τέσσερα νέα παιδιά αποφάσισαν να μείνουν και να παιδιώσουν στον τόπο τους, οπότε είχαν ξαναρχίσει να ακούγονται κλάματα και παιδικές φωνές. Είχαμε την τύχη να γνωρίσουμε εκεί ανθρώπους, από αυτούς που θα ονομάζαμε «τύπους». Ήταν πρώτα πρώτα ο προύχοντας Χιονάκης, ήταν ο μάστορας της πέτρας Γιαπιτζαντώνης, ήταν ο μελισσοκόμος Μαθιουδόκωστας, ήταν ο αγρότης και φασαριόζος «Τζερτζελές», ήταν ο απόδημος αστυνομικός που ακουγόταν ως «Μπιτσόκωλος» (χωρίς καθόλου να παρεξηγείται γι' αυτό!), ήταν ο ξυλουργός Μοσχάκης. Κι ήταν δυο ακόμα χωριανοί στους οποίους έχω κατά καιρούς αναφερθεί, που έχουν εκμετρήσει το ζην εδώ και κάμποσο καιρό: ο Τζανουδόκωστας, ο «κεντητής» της πέτρας, και ο Μάρκος Μαθιουδάκης, αγρότης και μελισσοκόμος.

Ήταν κι ο «Μυρωδοβασίλης» (κατά κόσμον Βασίλης Γαλλιάκης, εικόνα) που μύριζε πραγματικά, όπως το λέει το ριζίτικο τραγούδι, από τη σωφροσύνη του. Μόνο που εκείνος ήταν από τον γειτονικό Κάτω Τριπόδο κι ερχόταν στη Λαγκά για παρέα και για ν' ανοίξει το καζάνι της ρακής της αδελφής του, της Ζαφείρας, το φθινόπωρο. Έχω γράψει γι' αυτόν, αποκαλώντας τον «τελευταίο Κρητικό», όχι βέβαια επειδή φορούσε μέχρι που έκλεισε τα μάτια του την τυπική κρητική στολή της υπαίθρου, αυτή άλλωστε την φορούν πολλοί. Ο μπαρμπα-Βασίλης ενσάρκωνε έναν κόσμο με άλλες ουσιαστικά από τις σημερινές αξίες: φρονιμάδα, χουβαρντοσύνη (αγαθών και αισθημάτων), φιλαλληλία, πρεπειά. Όπως έχουν ήδη αντιληφθεί οι αναγνώστες, όλοι εκείνοι οι άνθρωποι είχαν παρωνύμια, τα οποία αντικαθιστούσαν στην καθημερινότητα τα ονοματεπώνυμά τους. Για παράδειγμα η πιο πολυπληθής οικογένεια, των Μαθιουδάκηδων, ακούγονταν ως «Μπαντιδόνηδες», αφού ο μακαρίτης πατέρας τους συνήθιζε να λέει, όταν η δουλειά «δεν του δρόμωνε», ότι «δεν του μ-παντιδώνει».

Ο Σπινογιώργης ήταν φτωχοπαίδι. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο που όλα τ' αδέλφια του ξενιτεύτηκαν, με εξαίρεση την Ευαγγελία, που παντρεύτηκε στο χωριό. Στην Κατοχή ζορίστηκαν πολύ για να επιβιώσουν, κι η μάνα τους, η Ζουμπουλιά, χρειαζόταν κάθε τόσο να επαναλαμβάνει στα παιδιά της δίστιχα σαν αυτό: «Απάνω στον αγγέλαμο, κάθετ' ένα πουλάκι, πολλά πολλά τα λάχανα, και λίγο το ψωμάκι». Ο Γιώργης έμεινε στο χωριό, αναλαμβάνοντας σταδιακά το ρόλο του πατέρα Μιχαλάκη για τ' αδέλφια του στο πατρικό και γεροντοπορίζοντας με αξιοπρέπεια με την Αργυρή τους γονέους τους. Έζησαν μαζί με την καλή του Αργυρούλα Σφακιανάκη (εδώ στη γαμήλια φωτογραφία) περισσότερο από μισό αιώνα, δουλεύοντας ασταμάτητα, στις λιγοστές δικές τους περιουσίες και σε πολλές των χωριανών, τριτάρικα (με απολαβή δηλαδή το ένα τρίτο της σοδειάς) ή με το μεροκάματο: στο θέρος, στο λιομάζωμα, στον τρύγο, στα αμπελοσκάμματα και στο λινάρι.

Ακόμα και στο λινάρι, όσο κι αν αυτό μας φαίνεται σήμερα παράξενο. Κι ήταν ο Γιώργης, που τον παρακαλέσαμε να το δείξει στα παιδιά του Κυνηγιού του Θησαυρού, ο μόνος που μπορούσε να το κάνει, καλλιεργώντας το για χάρη τους, πλακώνοντάς το στο νερό, κοπανίζοντάς και χτενίζοντάς το και μετατρέποντάς το σε υφαντική κλωστή. Ο ίδιος μας παρασκεύασε χαρουπόμελο, στα εργαστήρια που κάναμε πριν λίγα χρόνια στον Καλλέργο. Ήταν δηλαδή ένας άνθρωπος φιλομαθής, που δεν κρατούσε κιόλας τις γνώσεις για τον εαυτό του. Μετά την κούραση του μεροκάματου, μετά το καθημερινό ξέτρεγμα της δικής του περιουσίας και των ζώων του στη συνέχεια, μετατρεπόταν κάθε βράδυ σε καφετζή. Το ίδιο ακούραστος ήταν στο καζάνι του με το πήλινο καπάκι, από το οποίο το κέρδος ήταν λιγότερο από την κούραση και στο οποίο είχαμε την τύχη να ζήσουμε τις καλύτερες βραδιές των φθινοπώρων μας. Έτσι τα κατάφερε να δημιουργήσει σιρμαγιά και να γίνει σιγά σιγά ένας από τους καλύτερους νοικοκύρηδες του χωριού.

Όλα αυτά κι άλλα πολλά τα έκανε χωρίς να χάνει ούτε στιγμή το χιούμορ και τη θυμοσοφία του. Είχε έμφυτη την ικανότητα αυτή, σε σημείο τέτοιο, που πολλές φορές οι συμπαρεώτες και συμπότες του να μην προλαβαίνουν να τον ακολουθήσουν στα αλλεπάλληλα αστεία και «μπροκώματά» του. Ήξερε να ευχαριστιέται τη ζωή, να τη ρουφά γουλιά γουλιά. Ήξερε να ξεχωρίζει καθημερινή και σκόλη, δουλεύοντας σκληρά στις πρώτες και περνώντας σαν άρχοντας στις δεύτερες. Εκτιμούσε το καλό φαγητό και κρασί, στα οποία ποτέ δεν πίεσε κανέναν, ξέροντας τη στιγμή πού έπρεπε κι ο ίδιος να σταματήσει. Η κουβέντα «το περίσσο χαλά το ίσο» ήταν πάντα στο στόμα του, με μια εξαίρεση: το σπίτι του ήταν πάντα ανοιχτό για όλους, το τραπέζι του είχε πάντα περισσευούμενες θέσεις και πιάτα (εικόνα), εφαρμόζοντας το βιβλικό «Το φαΐ που μοιράζεται πληθύνεται». Και, χωρίς να είναι θρησκόληπτος, πάντα ευχόταν το αξέχαστο «Καλά ύστερα να 'χουμε και καλή ψυχή να παραδώσουμε στον Κύριο».

Ανάμεσά τους κινούνταν αθόρυβα αλλά πάντα ουσιαστικά ο Σπινογιώργης, καφετζής του χωριού όπως είδαμε και μάστορας της πέτρας (στη φωτογραφία με τον αδελφό του Βασίλη). Η πέτρα τότε δεν ήταν σε εκτίμηση, Είχε εγκαταλειφθεί ως στοιχείο του «κακού» παρελθόντος και χρειάστηκε να περάσει μια εικοσαετία για να ξανάρθει στην επιφάνεια και να γίνει στο τέλος «της μόδας». Κι οι Λαγκιανοί μαστόροι της, κάτοικοι του «Κατωχωριού» σήμερα πια όλοι, με εξαίρεση τον πάντα αειθαλή «Καπετάνιο», διατήρησαν τη φλόγα της τέχνης της κι έγιναν στη συνέχεια περιζήτητοι, στο Αρκάδι, στο Μοναστηράκι, στα Σκουλούφια, στον Πόδε και στον Πέρα Πρινέ κι ακόμα πιο μακριά. Η Δασική Υπηρεσία τους είχε σχεδόν μόνιμους στο συνεργείο με το οποίο εκτελούσε τα όμορφα έργα αναψυχής που κοσμούν μέχρι σήμερα τη ρεθεμνιώτικη ύπαιθρο. Να σημειώσουμε ότι στα δύσκολα εκείνα χρόνια τη χρήση της πέτρας είχαν συντηρήσει και Αλφιανοί κτιστάδες και βέβαια το λατομείο εκεί των Σαρρήδων, Μιχάλη και Διογένη, που ήταν για πολλά χρόνια το μοναδικό στην Κρήτη.

Αγάπησε βαθιά το χωριό του, όπως οι περιγραφόμενοι στις Γραφές «αγαπώντες την ευπρέπειαν του οίκου σου». Ήταν πάντα πρώτος στις συλλογικές προσπάθειες: στις ετήσιες γενικές καθαριότητες (εικόνα) και στα γλέντια που επακολουθούσαν, στις ανακαινίσεις του Σχολείου, στα κοινοτικά έργα (δρόμος, Βασιλικό Πηγάδι κ.λπ.), στα Κυνήγια του Θησαυρού, στις χαρές και στις λύπες. Ήταν πάντα πρόθυμος να παραστήσει τον γαμπρό ή οτιδήποτε άλλο στις Απόκριες και πρόθυμος για τα κάλαντα, που τα λέγαμε σ' όλο το χωριό, Κι αυτό, πάντα με το αζημίωτο, με αντιπροσφορά τροφίμων δηλαδή, που μαγειρεύονταν από την καλή του στο καφενείο κι ευφραινόμασταν χωρίς αντάλλαγμα ένα μήνα στη συνέχεια όλοι, καλαντιστάδες και όσοι άλλοι τύχαιναν εκεί. Κάθε χρόνο τον Αύγουστο μάς ξεσήκωνε κι ανεβαίναμε για «σγουρή» φασκομηλιά στον Ψηλορείτη, στον Σκίνο, κι αργότερα, όταν «ξοφλήθηκε» κι από εκεί από τα λιμασμένα για πράσινη τροφή αιγοπρόβατα, στα Χάρκια κι αλλού. Κι όταν ήρθε η στιγμή, στάθηκε μπροστάρης στις «Αποσπερίδες στο ρακοκάζανο», που διοργάνωναν οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι, μαζί με την Αργυρή του, τον αδελφό του Βασίλη και τη συννυφάδα του Πόπη κι όλους τους άλλους χωριανούς.

Δεν θα μπορούσα να μη γράψω μερικές κουβέντες παραπάνω για το καφενείο, στο οποίο αφιέρωσε χιλιάδες ώρες από τη ζωή του. Ήταν το πραγματικό πολιτιστικό κέντρο της Λαγκάς, για πολλές δεκαετίες. Κάποτε οι πελάτες τού ζήτησαν να αγοράσει τηλεόραση, για τη διασκέδαση και την ενημέρωσή τους. Ο Σπινογιώργης το έκανε, διαπίστωσε όμως στη συνέχεια ότι το «χαζοκούτι» νέκρωσε ουσιαστικά κάθε συζήτηση στο καφενείο. Χωρίς καθόλου να το συζητήσει, την πήρε και την πήγε στο σπίτι του, λέγοντας στους διαμαρτυρόμενους ότι το καφενείο ανοίγει για ν' ανταλλάσσουν οι άνθρωποι δυο κουβέντες και να παίζουν καμιά πρέφα (εικόνα) κι όχι για να βουβαίνονται.

Οφείλω να γράψω και εδώ ότι για τρία τουλάχιστον από τα βιβλία που έχω γράψει συγκέντρωσα αξιόλογα στοιχεία σ' αυτόν ακριβώς τον χώρο, ο οποίος ήταν κοινός, για άνδρες και γυναίκες και παιδιά. Πέραν εκείνου για το χωριό τους, τα βιβλία «Το Κρητικό Αίνιγμα. Σχολιασμένη έκδοση 850 αινιγμάτων» και «Καθαρογλωσσίδια. Σχολιασμένη έκδοση 170 κρητικών γλωσσοδετών» θα ήταν πολύ φτωχότερα αν δεν δουλεύονταν σ' αυτό το καφενείο, το οποίο σημειωτέον ήταν από τα ελάχιστα στη χώρα μας στα οποία το κάπνισμα είχε καταργηθεί, πολύ πριν το απαγορεύσει η ελληνική πολιτεία. Κι όπου οι βλαστήμιες ήταν τόσο αδιανόητες, που ο παπα-Πέτρος (εικόνα) αισθανόταν το ίδιο άνετα με το όταν βρισκόταν εκκλησίες του.

Πρόταση ανάγνωσης

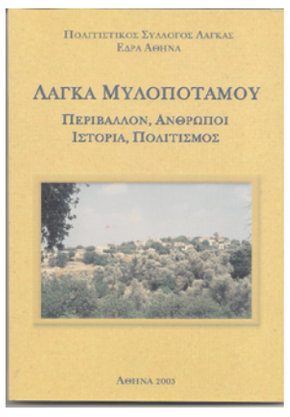

Ο Γιώργης Σπινάκης, ο «μάστοράς μου», όπως με άφηνε να τον αποκαλώ, τιμητικά και σκωπτικά ταυτόχρονα, ήταν ο πιο κατάλληλος για να με κατατοπίσει στα της νεότερης ιστορίας του χωριού, όταν ο Πολιτιστικός Σύλλογος της Αθήνας μου ανέθεσε να γράψω το βιβλίο «Λαγκά Μυλοποτάμου. Περιβάλλον, άνθρωποι, ιστορία, πολιτισμός». Μ' αυτόν συνοδεία μπήκα σ' όλα τα σπίτια, μ' αυτόν υπέβαλα ερωτήσεις για τα γενεαλογικά δέντρα και για πολλά άλλα και μ' αυτόν ήπια παντού τις απαραίτητες τσικουδιές, προτού συνεχίσουμε στον επόμενο «αγιασμό». Το βιβλίο μπορείτε να το βρείτε αναρτημένο στον διαδικτυακό τόπο https://civisrethymnensisuniversalis.blogspot.com/. Εκεί θα διαβάσετε, αν θέλετε, πολύ περισσότερα για την μικροκοινωνία της Λαγκάς, αλλά και για τις φυσικές ομορφιές και τα μνημεία της.

Δανειστική βιβλιοθήκη καφενείου!

Εκείνον όμως που δεν μπορείτε να βρείτε πια εκεί, είναι τον Σπινογιώργη και τον κόσμο του. Ο οποίος σημειωτέον δεχόταν ευχαρίστως την καινοτομία, όσο κι αν αυτό μας φαίνεται περίεργο. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι επέτρεψε να λειτουργεί στο καφενείο του δανειστική βιβλιοθήκη (!), αγράμματος ουσιαστικά ο ίδιος, την οποία είχε χορηγήσει το Κέντρο Νέων (στο κέντρο προς τα δεξιά της φωτογραφίας, τραβηγμένης κάποια Καθαρή Δευτέρα, που το χωριό διασκέδαζε από κοινού στο καφενείο). Εκείνο που δεν ανεχόταν και τον έκανε να βράζει μέσα του, ήταν οι παραγγελιές στο καφενείο για «βραστάρι», που τον ανάγκαζαν να μείνει όρθιος για πολλή ώρα, αφήνοντας στην άκρη την αγαπημένη του πρέφα. Γι' αυτό και αντιπρότεινε στον παραγγέλοντα εντός δευτερολέπτων: «Πορτοκαλάδα έχουμε, τι θα πάρετε;». Μάστορα, καλή ψυχή να παραδώσεις εκεί που βρίσκεσαι και να μη χάσεις ούτε κι εκεί το κέφι σου!

* *Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας* **strharis@yahoo.gr, 2831055031**